

איסור

חפצא

באיסורים

דרבנן

יום ראשון כד אדר ב

יבמות דף כ

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

דעת הנתיות שעובר על איסור דרבנן בשוגג אי"צ כפרה

ביבמות (כ.) תנן: כלל אמרו ביבמה, כל שהיא איסור ערוה - לא חולצת ולא מתייבמת, איסור מצוה ואיסור קדושה - חולצת ולא מתייבמת. ומבארת המשנה: איסור מצוה - שניות מדברי סופרים, איסור קדושה - אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ובתינה לישראל, ובת ישראל לנתין וממזר. ובגמרא: איסור מצוה, שניות. אמאי קרי ליה איסור מצוה, אמר אביי, מצוה לשמוע דברי חכמים. איסור קדושה, אלמנה לכהן גדול וכו'. ואמאי קרי להו איסור קדושה, דכתיב "קדושים יהיו לאלוקיהם".

ועוד מובאת בגמרא דעת רבי יהודה המחליף, איסור מצוה - אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, וקרי ליה איסור מצוה דכתיב "אלה המצוות". ואיסור קדושה - שניות מדברי סופרים, ואמאי קרי ליה איסור קדושה, אמר אביי, כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש. ומביאה הגמרא את קושייתו של רבא לאביי: וכל שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מיקרי, רשע נמי לא מיקרי?! אלא אמר רבא, קדש עצמך במותר לך [ולכך מכונים איסורי חז"ל בלשון קדושה].

והנה במקום אחר כבר הובאו דברי הנתיות המשפט (סימן רלד סק"ג) שהעובר על איסור דרבנן בשוגג אינו צריך כפרה כלל, והרי זה כאילו לא עבר על איסור. ובביאור החילוק בין איסורי תורה שצריך כפרה אם עבר בשוגג, ובין איסורים דרבנן שכשעבר בשוגג אינו צריך כפרה כלל, הובאו דברי השערי יושר (ש"א פ"י) שבאיסורי תורה הרי הוא מזהר על אכילת החפץ עצמו, משא"כ באיסורים דרבנן האסורים מדין 'לא תסור' אין האיסור על האכילה עצמה אלא שישמע לקול חכמים, ולכן באופן שעבר בשוגג הרי לא עבר על שמיעתו לקול חכמים, ואילו המעשה עצמו אינו אסור בעיקרו.

יסוד האחרונים שאיסורים דרבנן הם איסורי גברא ולא חפצא

וכע"ז הובא עוד מדברי התורת חסד (ח"א סימן לא), שאף שהתורה ציותה בלאו דלא תסור שלא לעבור על דברי סופרים, מכל מקום איסור זה הוא אקרקפתא דגברא, שאסור לו לעבור על דברי חכמים, אבל לא איסור חפצא. ורק באיסור תורה - כמו בחלב ודם - הדבר עצמו אסור מן התורה. ומשום הכי רק באיסור תורה אם אכלו בשוגג צריך כפרה - שהרי סוף סוף אכל דבר איסור בשוגג, אבל באיסור דרבנן, אין האיסור על הדבר בעצמותו אלא רק על האדם העובר, ומשום הכי כל שהיה שוגג ולא כיוון לעבור על דברי חכמים - לא עבד איסורא כלל. [ויש להוסיף שלכאורה אין החילוק בין 'חפצא' ל'גברא' במובנם הרגיל, אלא החילוק הוא האם האיסור הוא בעצם, שדבר זה אסור אפילו אם האיסור הוא שהוא לא יעשה כן, או שהאיסור הוא רק במה שעובר על דבריהם, שאז יש לומר שבשוגג אינו נחשב שעבר על דבריהם. וזאת כינה התורת חסד בלשון 'גברא'].

והנה מדבריהם עולה לכאורה שאף שיש כח ביד חכמים לומר על דבר שאסור לעשותו מכח לאו ד'לא תסור', מכל מקום אין בכחם לאסור את הדבר באיסור חפצא - ולכן כשעובר על האיסור בשוגג, אין כאן מציאות של איסור שיתחייב עליו כפרה. אמנם מדברים ששמע רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד מרבו הגר"ח מבריסק זצ"ל נראה כי הדבר תלוי במחלוקת ראשונים, וכמו שיבואר.

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם דין זקן ממרא שייך במילי דרבנן

כתב הרמב"ם (ממרים פ"ד ה"א): זה שחלק על בית דין הגדול בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, בין שהיו הן אוסרים והוא מתיר, בין שהיו הן מתירין והוא אוסר - הרי זה חייב מיתה... וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו בדבר שיש בשגגתו חטאת וזדונו כרת, כגון, שהתיר החמץ ביום ארבעה עשר בניסן בשעה שישית [- נגד הוראת חכמים לאסור], או אסרו בהנאה בשעה חמישית [- נגד הוראתם להתיר] - הרי זה חייב מיתה, וכן כל כיוצא בזה.

אמנם הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש א) הזכיר את דעת הרמב"ם וביאר יסודה שהוא מחמת שבכלל לאו ד'לא תסור' נכלל כל מה שהוא מדברי חכמים. וכתב הרמב"ן: והנה הרב בנה חומה גבוהה סביב לדברי חכמים, אבל היא כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה, כי פתאום לפתע יבוא שברה, לפי שהיא סברא נפסדת ברוב מקומות בתלמוד... וראוי לפי הדעת הזו להחמיר מאד בדברי סופרים שכולם תורה הם, אין ביניהם שום הפרש ואין בתורה דבר חמור יותר מן השבות של דבריהם אלא במחוייב בריתות או מיתות, לא בחייבי לאוין - שכל דבריהם לאו ועשה הם. ורבותינו בכל התלמוד אומרים היפך מזה, שהרי הם דנין כל דברי סופרים להקל. ולכן מסיק הרמב"ן גם לענין זקן ממרא: אבל דבר ברור הוא שאינו נעשה זקן ממרא על של דבריהם כלל.

ובקונטרס דברי סופרים להגר"א וסרמן (סימן א אות יב) ביאר יסוד מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, דדעת הרמב"ם דקרא ד'ועשית ככל אשר ירוך' ו'לא תסור', קאי גם באיסורים של דבריהם, וממילא חייב עליהן זקן ממרא - שפסוקים אלו ודין זקן ממרא כתובים באותה פרשה ודין אחד להם. ולפי זה צריך לומר שאף שלא נאמר דין זקן ממרא אלא בדבר שיש בו כרת, ואילו בחמץ של דבריהם אין איסור כרת - מכל מקום לדעת הרמב"ם לא ה'כרת' גורם את הדין אלא ה'איסור שיש בו כרת' גורם את הדין, וכיון שב'איסור חמץ' יש כרת, ממילא גם חמץ של דבריהם חשוב איסור שיש בו כרת ויש בו דין זקן ממרא.

משא"כ הרמב"ן סובר שהפסוקים הללו הולכים אחר דינים הנלמדים מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם על ידי חז"ל, אבל לא באיסורים שמדבריהם, וממילא לא נאמר בהם כלל דין זקן ממרא.

ביאור הגר"ח מבריסק שאף לרמב"ן מצוה מה"ת לשמוע לדבריהם אך אינו דין פרטי

שוב הוסיף הגרא"ו (אות לב) להביא בשם הגר"ח מבריסק לפרש דעת הרמב"ן, שבאמת גם לדעתו יש מצוה מדאורייתא לשמוע לדברי חכמים, אלא שאף שנצטוונו לשמוע לדברי חכמים, מכל מקום אין בדבריהם איסור מצד עצמו אלא שיש ציווי כללי מדאורייתא לשמוע לדבריהן. ולדוגמה: דברים האסורים בשבת מדבריהם, מדאורייתא אין בהם כלל איסור שבת, וכן שניות לעריות, מדאורייתא אין כלל איסור ביאה עליהם, וכל האיסור הוא רק מכח שאסור לעבור על פיהם, וכמלך שאסור להמרות את פיו. משא"כ הרמב"ם סבירא ליה שנתחדש בלאו דלא תסור, שעל כל דבר ודבר מדבריהם חל שם איסור המיוחד, כגון איסור ארוסתו בבית חמיו הוא איסור מדאורייתא מ'איסורי ביאה', וכן איסורי עריות דרבנן הם 'אביזריהו דעריות' - כיון שקיבלו את שם האיסור המיוחד, ואינו רק דין כללי.

ועל פי זה ביאר מרן הגר"ח את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן לענין זקן ממרא באיסור חמץ דרבנן, שכן הכל מודים שצריך שיהיה האיסור בדבר שיש בו כרת, וממילא בשלמא לדעת הרמב"ם שהאיסור דרבנן מקבל את שם האיסור הפרטי, ממילא האיסור לאכול חמץ בשעה שישית הוא כלול ב'איסור חמץ' ובאיסור זה יש כרת. משא"כ לדעת הרמב"ן, אין האיסור לאכול חמץ שייך לאיסור חמץ הפרטי, אלא הוא דין כללי שצריך לשמוע לדברי חז"ל בכל אשר יורוך - וממילא לא שייך לדון כ'דבר שיש בו כרת', ולכן אין בו דין זקן ממרא.

קושיית האילת השחר משם 'איסור מצוה' על דעת הרמב"ם

ובאילת השחר (יבמות כ.) עמד על לשון הגמרא ששניות דרבנן קרויות 'איסור מצוה' ופירש אביי משום שמצוה לשמוע דברי חכמים, אשר מלשון זו משמע שכל האיסור הוא רק מצד שמחוייב לשמוע לדבריהם. שהרי אם אכן מלבד דין זה יש כח ביד חכמים להחיל דין על החפצא שהיא אסורה - אם כן הרי דין אשה זו שוה לכל ערוה, שבכולם יש איסור בחפצא ויש מצוה שלא לעבור על האיסור. ועל כרחך שבמילי דרבנן יש רק מצוה לשמוע דברי חכמים ואין דין על הדבר עצמו.

ואמנם מעיר הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, שדברים אלו יתיישבו רק לדעת הרמב"ן וכמו שביאר דעתו מרן הגר"ח מבריסק, אך לדעת הרמב"ם שאכן יש כח ביד חכמים להחיל שם איסור חמץ על חמץ בשעה שישית, אם כן חוזרת הקושיא למקומה מדוע מילי דרבנן מכונים בלשון 'איסור מצוה'. וביאר הגרא"ל, שלדעת הרמב"ם צריך לומר שמכל מקום יש חילוק בין שאר איסורים לאיסורים דרבנן, כי בכל איסור של תורה האיסור אינו נובע מכח מצוה, אלא שאחר שקבעה התורה שדבר זה אסור - ממילא הוא גם אסור וגם יש מצוה להימנע מעשייתו, משא"כ באיסור דרבנן, המצוה לשמוע דברי חכמים היא מצוה כללית הקודמת לאיסור הפרטי, והאיסור בחפצא נובע מכח המצוה לשמוע דברי חכמים - ולכן מכונים איסורים דרבנן בשם 'איסור מצוה'.

והנה לדברי הרמב"ם לפי ביאור הגר"ח היה מקום לדון אם שייך לומר כיסוד הנתיבות שכשעובר על איסור דרבנן בשוגג אינו צריך כפרה, שהרי לדבריו חל איסור חפצא מדבריהם. אמנם לפי מה שנתבאר מדברי הגרא"ל שאיסור חפצא נובע מכח המצוה לשמוע דברי חכמים, שוב יתכן לומר שיש לדון ענין זה בכל מקרה ומקרה לגופו, ובמקום שאין במעשהו משום 'עובר על דברי חכמים' גם לא נדון את מעשהו כ'מעשה עבירה בחפצא'.

ביאור האור לציון במו"מ בגמרא אם איסורים דרבנן איסורי גברא או חפצא

ובאור לציון ביאר שזה גופא נידון הגמרא, שתחילה הקשתה הגמרא 'אמאי קרי ליה איסור מצוה' - הרי יש כאן איסור מדבריהם ומה שייך לדון כמצוה. ועל זה תירצה הגמרא שכוונת המשנה שהמצוה היא עליו - לשמוע דברי חכמים שאסרו, והוי איסור גברא ולא איסור חפצא. כי כל האיסורים מדאורייתא הם איסורי חפצא, כגון מה שאסור באשת אחיו, הוא משום שנעשית לגביו כמו נבילה, משא"כ איסורי עריות דרבנן הם איסורי גברא.

על פי זה יישב הגרב"צ אבא שאול זצ"ל הערה בדברי הגמרא. שכן על דעת רבי יהודה בברייתא המכנה את שניות לעריות בשם 'איסור קדושה', וכפי שביאר אביי ש'כל המקיים דברים חכמים נקרא קדוש', הביאה הגמרא את קושיית רבא: וכל שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מיקרי, רשע נמי לא מיקרי?! ולכאורה צריך ביאור, מדוע לא הקשתה הגמרא כן גם לפי התנא במשנתנו, שפירש ששניות לעריות הם איסור מצוה שמצוה לשמוע דברי חכמים, והיה לגמרא להקשות וכל שעובר על איסור שניות רק לא עשה מצוה והלא גם איסור עבר ונקרא רשע. אמנם לפי מה שנתבאר נמצא שאין כוונת אביי לומר שיש כאן מצוה ולא איסור, אלא שגדר האיסור הוא שהוא מצווה לקיים דברי חכמים שאסרו, וממילא ודאי שאם לא קיים את ציוויו ועבר על איסורם - נקרא רשע.

קושיית הקובץ הערות על דעת הרמב"ן משם 'איסור מצוה' וראיה לביאור הגר"ח

ועוד הביא הגרא"ו בקובץ הערות (סימן טז אות ח) ראיה לביאורו של הגר"ח בדעת הרמב"ן - שגם לרמב"ן יש מצוה מן התורה לשמוע לדברי חכמים אלא שאין זה דין פרטי אלא דין כללי - מדברי משנתינו. שכן מבואר במשנה ששניות מדברי סופרים קרויים 'איסור מצוה' משום ש'מצוה לשמוע לדברי חכמים' - ו'מצוה' זו הרי על כרחך היא מצוה מדאורייתא, כי אם גם היא אינה אלא מדברי סופרים, מה שייך לומר שמצוה מדבריהן לשמוע לאיסור של דבריהן, ומה מוסיפה המצוה הזאת יותר מעצם האיסור. אלא על כרחך ברור ש'מצוה' זו היא מצוה מדאורייתא, אלא שהאיסור הפרטי הוא מדבריהם, והמצוה היא מצוה כללית לשמוע לדבריהם. וכך מפורש בירושלמי (יבמות פ"ב ה"ד): מצוה מן התורה לשמוע לדברי סופרים.

"הגר"ח

מבריסק

ביאר דעת

הרמב"ן,

שגם לדעתו

יש מצוה

מדאורייתא

לשמוע

לדברי

חכמים, אך

אין בדבריהם

איסור מצד

עצמו אלא

רק ציווי

כללי מה"ת

לשמוע

לדבריהן"

החידוש היומי מוקדש

לעילוי נשמת

ר' משה בן ישראל
מאיר ז"ל

טוב עין הוא יבורך